

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2016/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **VAN HET OUDE CONTINENT NAAR EEN
VERGETEN TOEKOMST.
“DE ONERVARENEN” VAN JOKE VAN LEEUWEN**

Het gebeurt niet vaak dat een jeugdauteur overstapt naar volwassenenliteratuur en daar ook succes mee oogst, maar Joke van Leeuwen deed het op schijnbaar moeiteloze wijze. Na enkele poëziebundels voor volwassenen publiceerde ze in 2013 *Feest van het begin*, een roman over de nadagen van de Franse Revolutie, en werd daarvoor bekroond met de AKO Literatuurprijs (intussen ECI Literatuurprijs). Van Leeuwen is niet het soort schrijfster op wie je beter vat krijgt door indelingen in categorieën. Het proza, poëzie en cabaret van de zelfverklaarde Nederbelg kun je wel beurtelings toewijzen aan een verschillend publiek, maar het vormt ook een samenhangend geheel dat soms alles tegelijk is. De voormalige Stadsdichter van Antwerpen en huidige Dichter der Nederlanden is bovendien gediplomeerd historica en die interesse keert terug in haar jongste werk, *De onervarenen*. Net als in *Feest van het begin*, kiest ze voor een verhaal dat in een andere eeuw dan de onze speelt. Het hoofdpersonage Odile kijkt terug op haar leven aan beide zijden van de Atlantische Oceaan. Centraal staat de oversteek naar Amerika die ze ondernam, ten einde raad door het erbarmelijke boerenbestaan in Europa en overtuigd door het betere leven dat een bedenkelijke Maatschappij voor Overzeese Volksplanting haar en anderen voorspiegelde. Ze vertrok samen met haar onbehouden man Koben en haar belesen en eigenzinnige moeder.

De onervarenen is grotendeels het verslag van hoe zij en de gelukzoekers die meereidsen naar Amerika zich opstelden tegenover het onbekende klimaat, de vreemde taal van hun nieuwe thuis en de moeilijkheden die hun in niet geringe mate overvielen.

Hoewel *De onervarenen* niet vast te pinnen valt op een specifieke plaats en tijd, kan de lezer wel een historisch achterplan reconstrueren. Het barre leven in de stad en op de boerderij lijkt zich ergens in een koud Europees land af te spelen in een eeuw waarin er nog zeilschepen voeren. Het oerwoud en de warme temperaturen van het koloniale pioniersdorp geven dan weer aan dat de eindbestemming ergens in Latijns-Amerika lag. Op de allerlaatste pagina licht Van Leeuwen kort toe dat het boek verwijst naar enkele mislukte kolonistenprojecten in Brazilië, Guatemala en Suriname uit het midden van de negentiende eeuw. Arme Nederlandse en Belgische pachters, werklozen en landlopers verhuisden toen naar onherbergzame plekken waar velen al snel door tropische ziektes en ander onheil geveld werden. Dat deze vergeten bladzij uit de geschiedenis weer opgeslagen wordt, lijkt in het boek evenwel niet het belangrijkste te zijn. Het eigen westerse verleden dient er vooral als decor om het vreemde of algemeen menselijke beter te begrijpen. Niet enkel de typische migratieproblemen die vandaag weer actueel geworden zijn, zoals marginalisering, ongelijke rechten en religieus fanatisme, worden zo in het perspectief van die eerdere ervaringen geplaatst. De lezer krijgt ook te zien welke impact een ingestorte utopie kan hebben en hoe mensen omgaan met de ellende die volgt uit gefnuikte toekomstdromen. Er zijn personages die zich aanpassen of een pragmatische houding uitproberen. Anderen luisteren naar leidersfiguren die gevaarlijke waanbeelden prediken over verlossing en een gouden toekomst. In hoe het die verschillende figuren vergaat, lijkt het boek meteen een antwoord te formuleren op veel dilemma's die met migratie gepaard gaan. De personages die zich open opstellen naar hun nieuwe leefwereld en niet vasthouden aan oude gebruiken zijn duidelijk de winnaars; anderen laten het leven, gaan aan de fles of worden uitgebuit.

In Van Leeuwens verhaal over deze grote oversteek is het vrouwelijke perspectief opvallend

Nederlandse migranten in Brazilië.

aanwezig. De personages van Odile en haar moeder vertegenwoordigen binnen de groep landverhuizers het verzoenende standpunt en kiezen bij problemen voor genuanceerde oplossingen die op meer dan oppervlakkige observaties en angst gestoeld zijn. Tegenover hen staan verschillende dominante mannen die geen inspraak dulden en niet verdragen dat hun kwetsbare kanten benoemd worden. Uit die spanning tussen “zwakke krachten” en het fysieke machtsvertoon waarin ze gemakkelijk gesmoord worden, vloeien sommige van de meest wraakroepende scènes uit *De onervarenen* voort. Helemaal zwart-wit is het natuurlijk niet, er zitten ook fijngevoelige mannen in het verhaal en vrouwen die achter de kordate, kortzichtige beslissingen staan. Maar ook algemener gezien is de rolverdeling onder de personages meestal netjes afgelijnd: er is de vrijdenkende, de ondernemer, de religieuze goeroe, het groepje volgers en het hoofdpersonage dat tussen die verschillende posities, verantwoordelijkheden en emotionele banden ingeklemd zit. Het boek krijgt daardoor iets van een type-vertelling, met abstracte figuren die universele waarheden vertolken. De schrijfster componeerde met dat welomschreven mensenarsenaal bovendien een strakke plot zonder losse eindjes. Het boek is onderverdeeld in vier delen die telkens een nieuwe fase in het rechtlijnige migratieverhaal afbakenen. Alles in de verhaalwereld steekt met andere woorden netjes in elkaar en dat heeft een meeslepend en moraliserend effect. Je kunt je afvragen of dat gedateerd is of juist relevant.

Van Leeuwens stijl blijft in dit werk behoorlijk sober, wat de sfeertekening en de beschrijving van de

precaire leefomstandigheden – zowel in Europa als in het nieuwe land – ten goede komt. De simpele, maar zorgvuldige bewoording onderlijnt bovendien de historische onwetendheid van de personages. Maniok wordt “broodwortel” en New York is een onbekende, fascinerende stad die “als een krokodillenbek in zee” steekt. Verder moet de lezer niet op zoek naar haarfijne portretten of uitgesponnen beschrijvingen. De schrijfster toont haar vakmanschap veeleer in enkele goed gekozen details. Zo is er de uitspraak “ik ga de fonoren begieten!” van een dame uit het krankzinnigenhuis, die Odiles moeder voor “niemand in het bijzonder” herhaalt. Het personage betuigt zo haar genegenheid voor buitenbeentjes, een voorliefde die uit ieder boek van Van Leeuwen spreekt. Van *De onervarenen* zijn het echter niet de kleurrijke personages, maar wel de sfeer en situaties die achteraf blijven hangen. Migratieverhalen spreken vaak tot de verbeelding en dat doet dit boek ook dankzij de minutieus opgebouwde vertelling, die soms wat te luchtdicht lijkt, maar in de taal en kleine details het verschil maakt.

LIESELOT DE TAEYE

JOKE VAN LEEUWEN, *De onervarenen*, Querido, Amsterdam, 2015, 237 p.